

Bokmål

Heldagsprøve i historie og filosofi 2 ved [redacted] 24.4.2017

Informasjon om heldagsprøven	
Prøvetid	5 timer
Hjelpemidler	Alle hjelpemidler tillatt. Unntak er Internett og andre verktøy som tillater kommunikasjon. På Internett er It's learning tillatt, men ikke til kommunikasjon.
Bruk av kilder	Alle kilder som blir brukt på heldagsprøven, skal oppgis på en slik måte at leseren kan finne fram til dem. Du må oppgi forfatter og hele tittelen på både lærebøker og annen litteratur. Dersom du har med deg utskrift eller sitat fra nettsider, skal hele adressen og nedlastingsdato oppgis. Det er f.eks. ikke tilstrekkelig med www.wikipedia.no
Vedlegg	Ingen
Informasjon om vurderingen	På heldagsprøvedagen må du skrive en selvstendig tekst som er svar på oppgaven. Språk, struktur og bruk av kilder blir også vektlagt i vurderingen.

Oppgave

Skriv, med utgangspunkt i minst én av kildene fra forberedelsesdelen, en sammenhengende tekst der du behandler en problemstilling rettet inn mot produksjons- og produktivitetsveksten i moderne tid. Du kan fritt disponere rekkefølgen og omfanget av momentene, men i svaret ditt **må** du:

- gi eksempler på produksjons- og produktivitetsvekst i moderne tid, og peke på årsaker til og virkninger av denne utviklingen
- reflektere over hvordan produksjons- og produktivitetsveksten kan ha påvirket og/eller vil kunne påvirke menneskenes forhold til fellesskapet

Du kan trekke inn momenter som du mener er relevante og interessante. Velg blant momentene nedenfor, eller bring inn dine egne.

- Velferdsstatens fremtid
- Rasjonalisering og teknokrati, instrumentell tenkning
- New Public Management
- Bærekraftig utvikling
- Effektivisering – en tidstyv?
- Menneske og maskin – hvem styrer hvem?
- Kostnadssyken
- Kan teknologien ta over alle typer menneskelig aktivitet?
- Sekstimersdag eller borger-/samfunnslønn – realistiske og ønskelige reformer?
- Ulike økonomiske teories forhold til produksjons- og produktivitetsvekst

Arbeid med resonans

I dagens moderne samfunn har arbeidet fått en opphøyet verdi; arbeid er roten til identitet og fellesskap, og lediggang er roten til alt ondt – dette er noe vi lærer fra barneskolealder av. Men det moderne samfunnet jager også en kontinuerlig produktivitetsvekst, og den påfølgende rasjonaliseringen tvinger stadig flere ut i arbeidsledighet. Hva skal vi gjøre med det?

Moderniteten handler om det stadig overskridende, det som overtreder seg selv og det som *er*. Dermed er det naturlig at den moderne økonomiske politikken skal gi rom for stadig større vekst og profitt. Adam Smith skriver i *The Wealth of Nations* (1776) at den kapitalistiske markedsøkonomien er den økonomien som best ivaretar menneskers naturlige ønsker og driv⁹ – det ligger i vår natur å alltid ønske mer, og det å føre en økonomi som ikke legger til rette for kontinuerlig vekst, er å legge bånd på menneskers utfoldelse. Da er det kanskje ikke så rart at kapitalismen har blitt den ideologien som har rådet i den vestlige verden i nyere tid. Vi måler verdi i penger, lar tilbud og etterspørsel avgjøre pris, og arbeider alltid for en ekspansiv kapitalakkumulasjon.

Thomas Hobbes skrev at mennesket er en maskin styrt av grådighet og maktsyke. Også samfunnet er en maskin, laget av menneskene for å stimulere deres egne behov.¹⁰ Kanskje er det noe sannhet i dette – i dagens samfunn er de fleste institusjoner og tjenester rettet inn mot det økonomisk stimuli og profitt. I et slikt samfunn er det klart at tjenester hvis verdiproduksjon ikke kan måles i penger, fort avskrives som unødvendige eller som en problematisk utgiftspost. For eksempel blir humanvitenskapene og kunstfagene skåret bort fra universiteter over hele verden, da de betraktes som ”overflødig tull” i en tid da nasjoner må kvitte seg med alt overflødig for å være konkurransedyktige på det globale markedet.¹¹ Det er altså tydelig at økonomi er utgangspunktet og omdreiningspunktet for dagens vestlige samfunn, også det norske.

⁹ Smith 1776

¹⁰ Hobbes 1651

¹¹ Nussbaum 2010

En konsekvens av dette er den veldige arbeidsmoralen som har vokst fram siden industrialiseringen på 1700-tallet. Tidligere har arbeid vært assosiert med noe uverdigg, en slags slaviskhet for det nødvendige, og så sent som i 1706 skrev John Locke at ”arbeid for arbeidets skyld er imot naturens lover”.¹² I vårt samfunn er arbeidet derimot en verdi i seg selv – og nærmest det som gir mennesket verdi. Arbeidet er rett og slett nøkkelen til identitet. Denne opphøyde verdien er dypt forankret i kapitalismens forutsetninger; bedagelighet vil alltid stå i veien for kapitalakkumulasjon. Med industrialiseringen kom et arbeidslette, og slikt sett kunne vi ha nøyd oss med å tjene like mye som før, men jobbe mye mindre. Dette ville derimot ha utgjort et problem for industrikapitalismens forkjempere, som ikke var interessert i en vekststagnasjon – høy arbeidsmoral var altså essensielt for muligheten til profitt.⁴

Arbeidssamfunn til tross: arbeidsdagen blir stadig kortere. Jo visst har vi arbeidsmoralen på plass, men industrialiseringen har ført til at vi kan produsere mer enn noensinne, samtidig som den gjennomsnittlige arbeidsdagen i dag er to og en halv time kortere enn for en industriarbeider for 100 år siden.⁵ Det meste går med overskudd, men vi har fortsatt mer fritid. Vi er det Hannah Arendt beskriver som ”arbeidere uten arbeid”: vi har glemt de aktiviteter som gir mening utover pengeverdi, og dermed vet vi ikke hvordan vi skal fylle fritiden vår.⁶ Sosiologen Hartmut Rosa skriver at vi bruker fritiden vår til å se på TV, fordi vi ikke vet hvordan vi skal gjøre det vi *egentlig* vil. Samtidig er ”tidsklemma” et begrep som dukker opp daglig, og stressymptomene er flere og vanligere enn noen gang før.

Det vestlige samfunnet kjennetegnes av tidsnød, men denne tidsklemma er altså ikke kun et resultat av for mye arbeid – det er lenge siden vi brukte så lite av dagen vår på jobben som vi gjør nå. Hartmut Rosa mener at jaget skyldes det totalitære tidsregimet som preger samfunnet vårt i dag. Akselerasjon, altså kontinuerlig økning i fart, har blitt det grunnleggende prinsippet for vår tid. Dynamiseringen av vår tid har ført til at oppgavene vi skal utføre tar kortere tid, men samtidig får vi tid til å gjøre mer. Siden akselerasjonen ikke bare er teknologisk, men også sosial og livsrytmisk, handler det alltid om å få presset inn så mye konstruktive handlinger som mulig. ”Tiden er en abstrakt ressurs som det gjelder å profitere på så intensivt som mulig”. Derfor klarer vi ikke å slappe av – akselerasjonsdynamikken ligger ifølge Rosa

¹² Nilsen 2013

⁵ Stalsberg 01.04.2014

⁶ Nilsen 2013

dypt forankret i modernitetens røtter, og å stagnere eller slippe av er dermed synonymt med å skrive seg ut av det moderne samfunnet.⁷

Løsningen på problemet er derimot ikke deselerasjon. Rosa bruker begrepet ”resonans” om det som fanger og beveger mennesket, det være seg kunst, naturen, kjærlighet, vennskap eller rett og slett bare interaksjon med andre mennesker.⁸ Vi trenger opplevelser som gir oss en følelse av å være i resonans med verden. Rosa argumenterer for at når vi som moderne subjekter sier at vi kjenner på en fremmedgjøring eller et meningstap, skyldes det ikke modernitetens mangel på store sannheter, men akselerasjonssamfunnets mangel på resonans. Han illustrerer med at dersom to mennesker er forelsket, tenker de ikke så mye på meningens funksjon lenger. På det hverdagslige planet utfører vi kun handlinger uten resonans – vi løser oppgaver effektivt og uten å legge mening i det. Så lager vi oss ”oaser” tilegnet resonansen – en øl med venner fredags kveld, for eksempel. Rosa mener at vi bør ta resonansen ut av oasen og integrere den i hverdagen. Man kan ikke si at ”i morgen kl. 14 skal jeg være kreativ”, man kan ikke passe resonans inn i et tidsskjema. Derfor bør arbeidet mennesket utfører i det dagligdagse, bære preg av resonans.⁸ Dette skal jeg komme tilbake til senere.

Vi lever i et samfunn der identitet og fellesskap knyttes til arbeidet, men det samme samfunnet streber etter en stadig produktivitetsvekst, som i sin tur fører til arbeidsledighet. Det kapitalistiske systemet er uløselig knyttet til denne produktivitetsveksten, og i dagens industrialiserte samfunn er bedriften og næringer som ønsker å henge med i konkurransen nødt til å satse på arbeidskraft som er mer effektiv enn mennesket, selv med hjelp fra samlebånd og tunge maskiner. Automatiseringen har allerede tatt over for de enkleste tjenester, men nå tar også digitaliseringen over for noe åndsarbeid. Terry Gou, eier av taiwanske Foxxcon, har besluttet å kjøpe en million roboter: ”[siden] mennesker også er dyr, gir det meg hodepine å lede en million dyr”.⁹ Rasjonaliseringen har gjort at flere og flere blir overflødige på arbeidsmarkedet.

Samtidig er det et økende bemanningsbehov i de sektorene som tilbyr personlige sosiale tjenester. SSB anslår at ”selv med nøkterne forutsetninger om demografi og

⁷ Chollet 2013

⁸ Zaretsky (18.01.2017)

⁹ Rimbart 2013

standardforbedringer av helsetjenestene, vil bemanningsbehovet i HO-næringen øke sterkt fremover, særlig etter 2020. Trolig er en dobling i løpet av de kommende 50 årene et forsiktig anslag.”¹⁰ Tjenester innen helse og utdanning er tjenester som ikke kan automatiseres, fordi de krever menneskelig kontakt over lengre tid eller særlig oppmerksomhet i noen tilfeller, og sykepleiere og lærere står derfor ikke i fare for å bli utkonkurrert av maskiner med det første. Samtidig lider også disse tjenestene under den nasjonale produktivitetsveksten: de er rammet av kostnadssyken. Da samlebåndet kom, kunne bilprodusentene produsere flere biler, hvis utsalgspris holdt seg stabil, og samtidig få høyere lønninger – pga. produksjonsveksten. I helse og utdanning forutsetter produksjonen enda en stor andel menneskelig arbeid. Det er altså ingen produktivitetsvekst, men samtidig stiger lærernes lønninger i takt med bilprodusentenes lønninger. Dermed blir disse tjenestene kostelige. I industrialiserte land synker tilbudet om kollektive personlige tjenester, gitt fra menneske til menneske, i tillegg til at prisene på dem stiger. Dette fører selvsagt til at tilgangen på elskelig, menneskelig omsorg er forbeholdt de rike.¹¹

Vi har altså to et tosidet problem: vi har et økende bemanningsbehov i helse- og omsorgssektoren, samtidig som flere som mangler tilbud innen disse tjenestene. Det største problemet av de alle er jo den stigende arbeidsledigheten. I stedet for å omfordele arbeid, velger myndighetene i dag å skape nye arbeidsplasser, på samme måte som det ble satt i stand sysselsettingstiltak i mellomkrigstiden. Hva om vi omstrukturerte arbeidsmarkedet og fikk flere unge mennesker i yrker innen helse og omsorg?

Vi burde tenke på hvordan vi på best mulig måte kan omfordele det arbeidet som er samfunnsnyttig slik at alle kan arbeide. I stedet prøver vi å få økonomien til å forbruke like mye arbeid som før, til tross for produktivitetsveksten. Sykepleierne jobber i dag på spreng; skiftene er lange og arbeidsoppgavene krevende. Fagforeningene ber om sekstimersdager, men LO vil ikke følge dette opp – det er rett og slett ikke kapasitet til at tre skift i døgnet skal bli til fire. Samtidig er jo nettopp denne økingen i skift per døgn en mulighet til å få flere i arbeid. Dersom vi omdirigerer de ressursene vi bruker på å skape nye arbeidsplasser, til å åpne flere arbeidsplasser innen helse og omsorg, kan vi slå to fluer i én smekk: flere i arbeid, og kortere arbeidsdager for en gruppe som har behov for det.

¹⁰ Fasting 02.04.2014

¹¹ Rimbart 2013

Selvfølgelig er det enklere sagt enn gjort. Ved Mölndals sykehus i Göteborg har operasjonsavdelingen vært del av et prøveprosjekt der sykepleierne har redusert arbeidsdagen til seks timer, men beholdt full lønnskompensasjon. Resultatet har vært redusert sykefravær, en fullbemannet avdeling og en produktivitetsøkning på omtrent 14 prosent. Allikevel er det usikkert om sekstimersdagen kommer til å bli permanent. ”Om det bare var bra for miljøet, trivselen og sykefraværet, ville det ikke vært nok. Vi må vise at det går opp økonomisk,” sier virksomhetssjef Peter Dahm.¹² Igjen ser vi altså at vi ikke klarer å løsrive oss fra tanken om at verdi måles i penger.

Vi må lære oss å anerkjenne aktiviteter som ikke har lønn som mål, men vi må også forstå at ikke alt lønnet arbeid har profitt som mål. Humanistiske fag kuttet fra universiteter over hele verden på grunn av deres mangel på kortsiktig økonomisk avkastning. Men vi trenger jo de humanistiske fagene av andre grunner, fordi de holder andre verdier som er like viktige for menneskene – til tross for at de ikke gir noen økonomisk avkastning. Vi kan skille mellom synlig verdi og usynlig verdi. Pengene, den synlige verdien, ser ut til å prioriteres på alle områder, men av og til er dette uforholdsmessig. Helse- og omsorgsnæringen er et eksempel på en sektorene som ikke egentlig er ment til å skape profitt. Det er jo det grunnleggende menneskelige som gjør at vi har denne sektoren i det hele tatt. Vi må åpne for de aktivitetene og arbeidene som er en verdi og verdighet for borgere og samfunnet på andre plan enn det økonomiske, skriver filosofen André Gorz.¹⁴ Dersom sekstimersdagen gjør at helse- og omsorgsarbeid bærer større grad av kvalitet, og i tillegg får flere inn i arbeid, burde myndighetene se på de ekstra kostnadene (som for øvrig kan tjenes inn ved den kontinuerlige produktivitetsveksten etter at maskinene tar over for menneskene på andre områder) som en nødvendighet, en slags belønning for godt arbeid som tjener samfunnet.

Vi finner ikke Rosas resonans i det effektivitetsorienterte arbeidet som preger mange arbeidsliv i dag. Visst har Adams Smiths arbeidsdeling økt nasjonenes velstand, men samtidig er det sannhet i Marx' kritikk av den. Når mennesket slutter å være hovedaktør i produksjonsprosessen, er det ifølge Marx ikke mer enn en maskin, og det blir fremmedgjort for sitt arbeid. Dette bevises i dag av at maskinene nå tar over arbeidsplassene for fullt i en

¹² Tollesrud 21.04.2017

¹⁴ Gorz 1990

rekke næringer. En umiddelbar konsekvens av dette, er ifølge Marx at mennesket også blir fremmedgjort for seg selv og for sine medmennesker.¹³ Rosas vidunderkur mot modernitetens verste avfallsstoffer – tidsklemma og nettopp fremmedgjøring – er jo resonans. La så maskinene ta seg av det arbeidet som gjorde mennesket til en maskin, så kan menneskene ta seg av det som bare mennesker kan: omsorg, mellommenneskelig kontakt og pleie. Rosa ønsker at resonansen skal integreres i arbeidshverdagen, og hvilke arbeidere opplever vel mer mellommenneskelighet og interaksjon enn de som jobber i helse- og omsorgssektoren?

¹³ Marx 1844

Kilder:

- Chollet, M. (januar 2013) ”Taus kamp om tiden”. S. 3 i: *Le Monde Diplomatique*, januar 2013.
- Fasting, M. (02.04.2014) ”Vi må jobbe mer, ikke mindre”. Tankesmien *Civitia*. Hentet 23.04.2017: <https://www.civita.no/2014/04/02/vi-ma-jobbe-mer-ikke-mindre>
- Gorz, A. (1990) ”Baklengs”. Republisert i *Le Monde Diplomatiques* spesialnummer for samfunnslønn fra 2013.
- Hobbes, T. (1651) *Leviathan*.
- Marx, K. (1844) *Det fremmedgjorte arbeid*.
- Nilsen, Remi (mai 2013) ”Bakenfor arbeidslinjen”. S. 16-17 i: *Le Monde Diplomatique*, mai 2013.
- Nussbaum, M. (2010) *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press.
- Rimbert, P. (juni 2013) ”Roboter spiller ikke Mozart” s. 3 i: *Le Monde Diplomatique*, juni 2013.
- Smith, A. (1776) *An Inquiry Into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*.
- Stalsberg, L. (01.04.2014) ”Et verdivalg samfunnet må ta” NRK Ytring. Hentet 22.04.2017: <https://www.nrk.no/ytring/et-verdivalg-samfunnet-ma-ta-1.11643187>
- Tollesrud, E. (21.04.2014) ”Men sekstimersdagen var ikke død” *Morgenbladet*. Hentet 23.04.2017: file:///Users/torahaaland/Desktop/Men%20sekstimers_dagen%20var%20ikke%20d%C3%B8d%20%20morgenbladet.no.html
- Zaretsky, E. (18.01.2017) ”The Crisis of Dynamic Stabilization and the Sociology of Resonance” Publisert for *Public Seminar*: <http://www.publicseminar.org/2017/01/the-crisis-of-dynamic-stabilization-and-the-sociology-of-resonance/#.WP3DM1OLSRs>
-